

Prof. dr JOVAN STOJANOVSKI

PODRUŠTVLJAVANJE ROBNE PRIVREDE U SAMOUPRAVNOM DRUŠTVU

1. KAPITALISTIČKA ROBNA PRIVREDA, POSEBAN OBLIK DRUŠTVENE PROIZVODNJE

„Privatni karakter proizvodnje individuuma koji proizvodi razmenske vrijednosti pojavljuje se tek kao historijski proizvod — njegovo izoliranje, punktualno osamostoljenje unutar proizvodnje, uslovljeno je podjelom rada, koja opet, sa svoje strane, počiva na cijelom nizu ekonomskih uslova, čime je individuuum u svojoj povezanosti s drugima i u svom vlastitom načinu egzistencije uslovljen sa svih strana“.¹

Robna proizvodnja kao istorijski oblik proizvodnje uslovljena je razvojem društvene podele rada između samostalnih, individualnih proizvođača, koji stoje jedan prema drugom, ili jedni prema drugima, u svestranoj međusobnoj zavisnosti. Svestrana uslovljenost i povezanost individualnih proizvođača, u društvenoj podeli rada, čini njihovu privatnu proizvodnju upotrebnih vrednosti, proizvodnjom za prometnu vrednost njihovih privatnih proizvoda.

„U svijesti subjekata koji vrše razmjenu ispada da je u transakciji svaki samo sebi samosvrha; da je svaki samo sredstvo za drugog; najzad, da uzajamnost prema kojoj svrhu postiže samo time što postaje sredstvo za drugog a sredstvo postaje samo ukoliko postiže svrhu — da je ta uzajamnost jedna nužna činjenica koja je pretpostavljena kao prirodan uslov razmjene, ali da je ona kao takva i jednom i drugom subjektu razmjene indiferentna i da svaki ima interesa za nju samo ukoliko je ona njegov interes“.²

Svrha individualne proizvodnje — prometna vrednost — u isto vreme je i sredstvo za drugog učesnika u razmeni da postigne svoju

¹ K. Marks — F. Engels, Dela, tom 20, str. 268.

² Isto, tom 20, str. 272.

svrhu. Prometna vrednost kao svrha svakog individualnog proizvođača u robnoj proizvodnji „je nužna činjenica koja je pretpostavljena kao prirodan uslov razmjene“.

Individualni proizvođači u društvenoj podeli rada ne mogu ostvariti svoju svrhu — prometnu vrednost, bez razmene.

Pojam vrednosti, prometne vrednosti, kao najopštiji i najobuhvatniji izraz ekonomskih uslova robne proizvodnje, izražava suštinu robne proizvodnje kao specifičan istorijski uslovljen oblik društvene proizvodnje gde individualni proizvođači privatno proizvode za društvene potrebe i prema društvenim uslovima za proizvodnju određenih proizvoda.

Proizvodnja za razmenu i prema razmeni predstavlja ekonomsko prinuđivanje samostalnih proizvođača da proizvode ono što je kao potrebno izraženo u razmeni i da prihvate prometnu vrednost konkretne robe kao kriterij društvenih uslova proizvodnje radi svog privatnog interesa, tj. da manjim utroškom svog ukupnog privatnog rada ostvare prometnu vrednost robe, tj. društveno priznati kvantitet rada.

„Potrebno je da se robna proizvodnja potpuno razvije pa da iz samog iskustva izraste naučno saznanje da se privatni radovi, vršeni nezavisno jedan od drugoga, ali koji su kao prirodni članovi društvene podele rada u svestranoj međusobnoj zavisnosti, stalno svode na svoju srazmernu društvenu meru, jer se u slučajnim i stalno kolebljivim odnosima razmjene njihovih proizvoda radno vreme društveno za njihovu proizvodnju, sprovodi silom kao regulatoran prirodni zakon, kao, recimo, zakon teže kad se kome kuća sruši na glavu“.³

U robnoj proizvodnji kao određenom obliku društvene proizvodnje, prometna vrednost je način priznavanja privatnog rada kao dela ukupnog društvenog rada, privatni rad javlja se kao deo društvenog rada, količina privatnog rada svodi se na društvenu meru, količina ukupnog utrošenog privatnog rada svih proizvođača određene robe svodi se na društveno potrebnu količinu za pojedine vrste roba kao deo ukupnog društvenog rada.

Prosrednost društvenog karaktera privatnih radova, za privatne svrhe, za prometnu vrednost u privatno vlasništvo, zamagljuje društveni karakter robne proizvodnje, jer se prividno privatna proizvodnja obavlja potpuno samostalno, nezavisno u pogledu izbora upotrebnih vrednosti koji se proizvode i količine utrošenog rada.

Robna proizvodnja je privatna proizvodnja prema privatnoj svrsi, ali se ona ne može ostvariti neposredno i prema privatnim i individualnim kriterijumima.

Proizvodnja za prometnu vrednost predstavlja način uklapanja individualnih radova privatnih proizvođača u društvenoj podeli rada. Društvena podela rada nužnost je svakog razvijenog društva a ona, u robnoj proizvodnji, u proizvodnji zasnovanoj na privatnoj svojini

³ Isto, tom 21, str. 77.

sredstava za proizvodnju i za privatne svrhe, ostvaruje se kao spoljašna veza, preko razmene, samostalnih privatnih proizvođača.

Ostvarivanje društvene podele rada putem ostvarivanja privatne svrhe znači ostvarivanje nužnosti kao ekonomski zakon prinude. Ekonomski zakon prinude, koji se ostvaruje putem prometne vrednosti, ujedno znači ostvarivanje odgovarajuće društvene podele *post festum* što pretpostavlja postojanje razlika u potrošenom individualnom radu pojedinih proizvođača iste vrste robe i ukupno utrošenog rada svih proizvođača u odnosu na ukupno raspoloživi rad.

Proporcionalnost u društvenoj podeli rada ostvaruje se preko prometne vrednosti i njenim posredstvom. Društvena podela rada u robnoj proizvodnji, kao podela rada na proizvodnji određenih roba, podređena je prometnoj vrednosti. Drugačije i ne može biti u robnoj proizvodnji gde je svrha proizvodnje — prometna vrednost.

Društvena podela rada, time, u robnoj proizvodnji ostvaruje se na posredan i stihijan način. Na posredan, jer se privatni proizvođači prilagođavaju društveno izraženim potrebama putem tržišta, nakon obavljene proizvodnje, nakon utrošenog rada, a time se društvena srazmera u društvenoj podeli rada ostvaruje kroz nepodudaranje stvarne proizvodnje u odnosu na stvarnu tržišnu potrebu.

„U društvenoj proizvodnji vlada anarhija. *Ali proizvodnja robe, kao i svaki drugi oblik proizvodnje, ima svoje osobene, inherentne, od nje nerazdvojne zakone; i ti se zakoni probijaju uprkos anarhiji, u njoj, kroz nju. Oni se ispoljavaju u onom jedinom obliku društvene veze koji i dalje postoji u razmeni, i nameću se individualnim proizvođačima kao prinudni zakon konkurencije. Oni su u početku čak i nepoznati tim proizvođačima i ovi moraju postepeno da ih otkrivaju, putem dugog iskustva. Oni se, dakle, probijaju bez proizvođača i protiv proizvođača, kao prirodni zakoni njihovog oblika proizvodnje koji dejstvuju slepo. Proizvod vlada nad proizvođačima*“⁴ (Podvukao J. S.).

Menjanjem veličine ekonomskih subjekata koji obavljaju robnu proizvodnju, koncentracijom i centralizacijom kapitala, svrha proizvodnje se ne menja, menjaju se uslovi obrazovanja prometne vrednosti pojedinih roba, menjaju se uslovi i mogućnosti za uspostavljanje odnosa i veza između pojedinih proizvođača *ex antum*, stvaraju se mogućnosti za uticaj na potražnju potrošnih dobara uticanjem na potrošače, što sve omogućava smanjivanje stihijnosti u društvenoj podeli rada podređenoj i dalje prometnoj vrednosti kao privatnoj svrsi privredne aktivnosti.

Ne karakteriše robnu proizvodnju stepen anarhičnosti u društvenoj podeli rada nego pre svega, individualna privatna proizvodnja u privatne svrhe. Stepem anarhičnosti robne proizvodnje u neposrednoj je vezi sa stepenom koncentracije proizvodnje.

Ostvarivanje dominacije na tržištu, monopolistične strukture „zaobilaze tržište“, što ne menja, u suštini, karakter proizvodnje

⁴ Isto, tom 31, str. 208.

kao robne proizvodnje jer i dalje svaki učesnik u razmeni „svoju vlastitu svrhu postiže samo time što postaje sredstvo za drugog“.

Proporcije u društvenoj podeli rada, u uslovima koncentracije proizvodnje, podređene su i dalje prometnoj vrednosti kao svrsi proizvodnje, svejedno što tu svrhu sada ne mogu svi ostvarivati podjednako. Proizvodnja ostaje privatna, robna i podređena prometnoj vrednosti. Koncentracijom proizvodnje kapitalistički način proizvodnje smanjuje anarhiju u društvenoj proizvodnji, putem „planiranja“ proizvodnje i prometne vrednosti, ali se suština kapitalističkog oblika društvene proizvodnje ne menja jer je ona i dalje proizvodnja vrednosti i za vrednost.

„Pojam vrednosti je najopštiji pa otud i najobuhvatniji izraz ekonomskih uslova robne proizvodnje“.⁵

„Međutim robna proizvodnja nipošto nije isključivi oblik društvene proizvodnje...“

Čim društvo stupi u posed sredstava za proizvodnju i primenjuje ih za proizvodnju kao neposredno podružljena, svačiji rad, ma kako bio različit njegov specifičan koristan karakter, postaje unapred i direktno društven rad... Društvo može prosto da izračuna koliko se radnih časova nalazi u parnoj mašini, u hektolitru pšenice od poslednje žetve, u sto kvadratnih metara sukna određenog kvaliteta... Ljudi će onda sve svršavati vrlo prosto, bez posredovanja čuvene „vrednosti“.⁶

Ne ulazeći, ovde, u analizu teorija o uzrocima robne proizvodnje u socijalističkoj stvarnosti, ni utvrđivanju stepena stvarne robnosti proizvodnje u pojedinim konkretnim uslovima pojedinih socijalističkih zemalja, nepobitna je činjenica, za sve socijalističke zemlje, da je manje ili više prisutno posredovanje te čuvene „vrednosti“ za merenje sadržanog rada u pojedinim proizvodima, bez obzira na to da li su cenovni izrazi u većoj ili manjoj meri „nezavisni“ od vrednosti. Ni u jednoj socijalističkoj privredi utrošeni rad na pojedinim proizvodima ne meri se u vremenu. Međutim, u konkretnoj praksi pojedinih socijalističkih zemalja svrha proizvodnje ekonomskih subjekata nije prometna vrednost; svrha proizvodnje centralističkim planom unapred je utvrđena a time društvena podela rada nije podređena prometnoj vrednosti.

Društvena podela rada ostvaruje se planom služeći se i prometnom vrednošću kao instrumentom, ali ona nema uticaja na društvenu podelu rada. Društvena proizvodnja time, i pored javnih oblika u kojima se utrošeni rad na pojedine robe pojavljuje kao prometna vrednost, nije u suštini robna proizvodnja jer je činjenica da se merenje konkretnog rada na proizvodnji određene robe ne vrši putem „čuvene vrednosti“. Utrošeni rad pojedinih proizvođača na proizvodnji određene robe, mada može da se troši različito vreme kod pojedinih proizvođača, priznaje se kao neposredno društveni rad.

⁵ Isto, tom 31, str. 236.

⁶ Isto, str. 235.

Potiskujući robnu proizvodnju, a zadržavajući samo pojavne oblike kategorija robne privrede, pretvarajući ih u instrumente direktno planirane proizvodnje i društvene podele rada, eliminišući konkurenciju kao ekonomski zakon prinude za proizvođače u svođenju individualnih radova na društveni prosek, kao i ukupno utrošeni rad na jednoj vrsti proizvoda u odnosu na ukupno raspoloživo vreme i društvenu potrebu za tom vrstom proizvoda, — potiskuju se motivi, svrha, individualnih proizvođača za racionalno trošenje društvenog rada.

Planiranjem društvene podele rada planiraju se društvene potrebe za sredstvima za proizvodnju i predmetima za ličnu potrošnju. Prometna vrednost, prestajući da bude svrha proizvodnje, prestaje da bude i sredstvo putem kojeg potrošači utiču na proizvodnju. Potrebe potrošača time postaju planska veličina. Zamenjujući svrhu proizvodnje, prometnu vrednost, planskom obavezom, tržište distribucijom, planiranje preuzima ingerencije potrošača u izboru proizvoda za ličnu potrošnju. Zamenom funkcije potrošača prestaje ekonomska ponuda za proizvodnju potrebnih asortimana i za kvalitet proizvoda. Preuzimajući i ove funkcije, plan i planski organi pretvaraju ih iz ekonomske prinude u administrativnu prinudu.

Zamenom svrhe — planskom obavezom, tržište — distribucijom, nastaje negacija robnog oblika društvene proizvodnje, nerobnom proizvodnjom, posredni društveni karakter individualnog rada neposrednim društvenim radom, što se sve svodi na „nestajanje“ privatne svrhe, proizvodnja za prometnom vrednošću, i „otklanjanje“ anarhije i „disproporcija“ u društvenoj podeli rada. Proporcije u društvenoj podeli rada podređene su unapred utvrđenim ciljevima putem plana.

2. SAMOUPRAVNA ROBNA PRIVREDA, POSEBAN OBLIK PODRUŠTVLJAVANJA PROIZVODNJE

„Bez robne proizvodnje i razmene nema — „preduzeća“. Pojava i egzistencija „preduzeća“ jeste, prema tome, isto toliko nasleđe prošlosti za izvesno vreme prelaznog perioda od kapitalizma ka komunizmu kao što su to „roba“, „robna proizvodnja i robna razmena“ itd.

„Preduzeće mora da nastupa kao „ekonomsko-pravni individuum“ socijalističke robne proizvodnje i razmene pošto inače ne može da proizvodi i razmenjuje robu“.⁷

Preduzeće, proizvođači robu za tržište, proizvodi za prometnu vrednost. Svrha proizvodnje socijalističkog preduzeća postaje prometna vrednost, mada ne uvek i ne do kraja, ali, ipak, ona postaje osnovna ekonomska svrha njene privredne aktivnosti. Cilj svakog

⁷ Boris Kidrič: „Teze o ekonomici prelaznog perioda u našoj zemlji“, Komunist, br. 6/1950. godine.

robnog proizvođača, pa i socijalističkog „preduzeća“, nije upotrebna vrednost nego prometna vrednost. Ako bi svrha proizvodnje socijalističkog preduzeća bila neposredno upotrebna vrednost, onda bi se radilo o socijalističkim zatvorenim zajednicama za proizvodnju proizvoda za neposredne potrebe određenih zajednica ili bi to mogle biti proizvodne jedinice bez ekonomskog — pravnog individualiteta koje proizvode prema jednom jedinstvenom centralističkom planu, a time i bez prava da odlučuju o svim elementima za proizvodnju i raspodelu kao samostilni ekonomski subjekti.

Samostalnost „preduzeća“ kao robnog proizvođača u neposrednoj je vezi s karakterom svojine i s ostvarivanjem planskog razvoja celog društva.

Boris Kidrič, u polemici s nekim shvatanjima o karakteru našeg privrednog sistema na osnovu samostalnosti „preduzeća“ kao robnih proizvođača u periodu zahvatanja celokupnog viška rada i jedinstvenog sistema nagrađivanja, ističe:

„Nakon svega što smo gore izložili ne treba mnogo dokazivati da prava koja dobijaju radni kolektivi i njihova udruženja novim planskim i privrednim sistemom, po svojoj društvenoj sadržini nisu identična sa svojinskim pravima. Uzimajući u obzir činjenicu da se ona upotrebljavaju još na tlu robne proizvodnje i razmene, ne možemo, doduše, poreći da se u njima ne javljaju izvesni svojinski ostaci kao refleks prošlog u kvalitativno bitno novom“.⁸

Svojinski ostaci pojačavaju se jačanjem prava socijalističkih preduzeća ukoliko društveno-nekontrolirano — raspolazu ostvarenom prometnom vrednošću. S druge strane, društvena kontrola nad upotrebom ostvarene prometne vrednosti socijalističkih robnih proizvođača vodi ka neadekvatnom njihovom ponašanju kao robnih proizvođača jer su kao kolektivni robni proizvođači i kao pojedinci zainteresovani da ostvare što veću prometnu vrednost. U tome se i ogleda suprotnost između karaktera svojine nad sredstvima za proizvodnju i ekonomsko-pravne individualnosti preduzeća kao robnog proizvođača, koji proizvodi prometnu vrednost i na toj osnovi stiče određena lična i druga zajednička materijalna prava, koja su zbog toga i u određenoj vezi s obimom raspoloživih društvenih sredstava za proizvodnju.

Planiranje socijalizmu je neophodno radi svesnog regulisanja proporcija u društvenoj proizvodnji, ali isto tako i radi adekvatne socijalističke raspodele na osnovi društvene svojine. Socijalizacija u raspodeli dela društvenog proizvoda za lične potrebe nije dala i ne daje zadovoljavajuće rezultate, bar na relativno niskom nivou razvoja materijalnih proizvodnih snaga, verovatno, sve dok je rad ekonomska potreba a ne „prva životna potreba“. S druge strane, diferencijacije u zadovoljavanju ličnih potreba, koje proizilaze iz svojinskih ostataka u društvenoj svojini sredstava za proizvodnju datih na korišćenje samostalnim robnim proizvođačima, isto tako

⁸ B. Kidrič: „Teoretska pitanja naše privrede“, Komunist 1—2/1952.

moгу negativno da utiču na socijalne razlike, na zalaganja u radu i proizvodne efekte.

„Ukoliko više proširena socijalistička reprodukcija postepeno likvidira iz kapitalizma nasleđenu disproporcionalnost u opštoj ekonomici date zemlje i ukoliko se time više omogućuje društvu te zemlje ravnomerno i proporcionalno zadovoljivanje njegovih potreba — još uvek ne u njihovom punom obliku, ali već u harmoničnom tj. proporcionalnom asortimanu — utoliko više se socijalistička robna razmena pretvara iz metoda u formu socijalističke raspodele, a novac iz sredstva razmene u „prostu kvitanciju za utrošeno radno vreme“.⁹

Osnovna funkcija planiranja svakako je proporcionalni razvoj privrede s ciljem da se sa što manjim rasipanjem proizvodnih snaga postigne što viši stepen zadovoljavanja potreba. Međutim, u početnom stadijumu, u uslovima relativno niskog nivoa razvijenosti proizvodnih snaga, osnovna funkcija planiranja je distribucija društvenog proizvoda i to takva koja omogućuje brži razvoj proizvodnih snaga socijalističkog sektora i ograničenjima kod zadovoljavanja ličnih potreba.

„Međutim, *ovo stanje (osnovno planiranje kao skoro isključiva kompetencija države) ne može i ne sme da potraje suviše dugo*, pošto bi u tom slučaju zadržavalo i jačalo opasnost — s jedne strane, tendencije neposrednih proizvođača da se sve više i suprotno planiranim proporcijama vraćaju natrag ka potpuno stihijskim zakonima robne proizvodnje, a, s druge strane, tendencije državnog aparata da osnovno planiranje monopolise“.¹⁰ (Podvukao J. S.).

Planski razvoj privrede u socijalizmu treba da obezbeđuje otklanjanje stihijnosti razvoja proizvodnih snaga. Samostalna „preduzeća“ kao robni proizvođači deluju u granicama osnovnih proporcija ukoliko ih plan određenim instrumentima raspodele i drugim merama na to prisiljava. Na taj način postavljaju se određena ograničenja za socijalistička preduzeća kao robne proizvođače, ali obezbeđuju i osnovne proporcije razvoja. Bez određenih efikasnih instrumenata za uticaj na socijalistička „preduzeća“, radi ostvarivanja osnovnih proporcija, privreda bi se razvijala potpuno stihijski po zakonima robne proizvodnje. Ako je svrha socijalističkih robnih proizvođača jedino prometna vrednost proizvoda, onda bi se privreda razvijala po stihijskim zakonima robne proizvodnje, naravno, sa određenim ograničenjima koja proizilaze iz karaktera svojina gde se „kapital“ pretežno ne kreće u privredi (ne alokira se) po zakonima prometne vrednosti, nego ustaljuje se na određenim lokacijama, teritorijalnim

⁹ B. Kidrič, Komunist 6, 1950. god.

¹⁰ Boris Kidrič, uviđajući opasnost birokratizacije osnovnog planiranja, kao nužnost prelaznog perioda u čijim okvirima „preduzeća“ mogu da deluju kao samostalni robni proizvođači, kaže da proces deatizacije osnovnog planiranja mora početi odmah i to pretvaranjem planskih organa „u mešovite organe u kojima učestvuju i neposredni predstavnici udruženih proizvođača“.

Izvor isti.

i granskim, a time, s jedne strane, ograničava alokativnu funkciju tržišta a, sa druge strane, jača ostatke „svojinskog“ nad sredstvima za proizvodnju.

„Planska privreda, na temelju socijalističke svojine na sredstva za proizvodnju, znači — u smislu ekonomsko — društvene celine — principijelnu likvidaciju suprotnosti između upotrebne vrednosti i vrednosti (*upotrebna vrednost postaje neposredan cilj socijalističkog planskog privređivanja*)“.¹¹ (Podvukao J. S.).

Kroz ostvarivanje svrhe socijalističkog robnog proizvođača (prometna vrednost), ostvaruju se osnovne proporcije razvoja privrede što znači da je robnost proizvođača samo sredstvo da se putem samostalnosti proizvođača adekvatnije ostvaruje društveno planiranje.

Deetatizacija osnovnog planiranja nije u neposrednoj vezi s karakterom robne proizvodnje u tom smislu da ponašanje robnih proizvođača u ovom periodu nije smelo i nije moglo da izađe iz okvira osnovnih planova razvoja.

Društveni karakter robne proizvodnje u ovakvim uslovima ne proizilazi samo iz činjenice što individualni proizvođači proizvode za tržište i prema tržištu, nego se stepen podruštvljavanja povećava planiranjem osnovnih pravaca razvoja privrede i društva. Time društveni karakter proizvodnje postaje neposredniji jer se ciljevi robnih proizvođača ograničavaju ciljevima osnovnih planskih pravaca razvoja.

Podruštvljavanje robne proizvodnje izražava se otklanjanjem stihijnosti razvoja i adekvatnijom alokacijom proizvodnih faktora koje ne mora uvek da daje i ne daje najveće društvene efekte ako ide čistom logikom prometne vrednosti.¹²

Sistem planiranja u Jugoslaviji menja se i prilagođava promena u ukupnom privrednom sistemu.

Prvi petogodišnji plan karakteriše se centralizmom, sveobuhvatnošću i direktivnošću. Niži privredni administrativno-upravni organi, obrazovani na granskoj osnovi, razrađivali su i izvršavali osnovne zadatke jedinstvenog društvenog plana.

Od 1952. god. nastaju promene u sistemu planiranja. Planiranje počinje da prevazilazi naturalno-bilansne proporcije i oslanja se na instrumente koji treba da obezbeđuju osnovne — globalne proporcije u privredi i to ekonomskim instrumentima. Ekonomska samostalnost ekonomskih subjekata kao robnih proizvođača praćena je

¹¹ Izvor isti.

¹² Džon K. Galbrajt kaže:

„Sistem zrelih korporacija znatnim je dijelom planska privreda; moderna tehnologija ne podnosi nepouzdanost tržišta i suverenost potrošača. Ona pretpostavlja svestrano i dugoročno planiranje svake akcije i detaljno predviđanje i s njim povezano ostvarivanje prilika u kojima će se naći korporacija u određenom razdoblju. *Tržište je izgubilo utjecaj što ga je prije imalo. Ono je u funkciji zrelih korporacija i planiranje je njegov najznačajniji element*“.

(Podvukao J. S.)
Izvor: „Nova industrijska država“, Zagreb 1970, str. 378.

promenama u sistemu koji mora da omogućuje slobodnije delovanje zakona tržišta.

Savezni društveni plan oslanjao se na sledeće elemente. Prvo, obavezni minimum korišćenja proizvodnih kapaciteta. Drugo, obim investicionih ulaganja po granama i republikama. Treće, planiranjem obima fonda plata po granama. Četvrto, planiranje stope akumulacije i fondova po granama i grupacijama kao instrumenat zahvatanja celokupnog viška rada.

Ovim instrumentima planiranje je obezbeđivalo određeni nivo proizvodnje, investicionih ulaganja i pojedine vidove potrošnje. U granicama osnovnih proporcija postojala je samostalnost u planiranju preko samostalnih planova pojedinih subjekata umesto ranijih operativnih planova kao čista operacionalizacija centralnog i jedinstvenog plana.

Već 1964. god. napušta se sistem obaveznosti osnovnih planskih zadataka i to onih koji su naturalnog karaktera.

Promene u sistemu planiranja, smatra se, nisu u dovoljnoj meri pratile promene koje su nastajale u društveno-proizvodnim odnosima.

Sve do Ustava od 1974. i Zakona o osnovama sistema društvenog planiranja od 1976. ni teoretski, a još manje u praksi, nisu postojala jasna rešenja za protivurečnosti plana i tržišta, ekonomske samostalnosti robnih proizvođača i planskog razvoja cele privrede, samostalnosti u donošenju investicionih odluka i racionalne društvene podele rada.

Likvidiranjem investicionih fondova društveno-političkih zajednica i prenošenjem investicionih odluka na ekonomske subjekte nastaju problemi društvenih proporcija i racionalne upotrebe sredstava kao i problemi obima i izvora sredstava za investicije zbog ponašanja u raspodeli dohotka i čistog dohotka.

„U našoj zemlji, a i u svetu, veoma se mnogo raspravlja o tome da li planiranje treba da bude centralizovano ili decentralizovano... Svalko je planiranje u određenim svojim vidovima centralizovano, jer teži zajedničkom maksimalnom efektu.“¹³

Planiranje koje se ostvaruje putem mera ekonomske politike u oblasti monetarno kreditne politike, politikom cena i spoljno-trgovinskim sistemom, kao i drugim instrumentima, nije dovoljno „centralističko“ jer ne obezbeđuje u društvenim razmerima adekvatnu društvenu podelu rada, ni odgovarajuće ekonomske efekte. Osnovna svrha planiranja je otklanjanje stihije u ekonomskom razvoju. Otklanjanje stihije može se ostvariti negiranjem ekonomsko-pravnog individualiteta ekonomskih subjekata — centralističkim planiranjem. Centralističkim planiranjem postiže se totalno podružtvljavanje privrede.

Dilema samoupravne robne privrede bila je kako obezbediti planski razvitak koji počiva na ekonomskoj slobodi ekonomskih

¹³ Edvard Kardelj: „O sistemu samoupravnog planiranja“, Beograd 1979. godine, str. 7.

subjekata bez državnog monopola nad sredstvima za proizvodnju i raspolaganja novoostvarenom vrednošću. Planiranje na nivou cele privrede, s druge strane, ne sme biti samo prognoza stihijnog kretanja privrede na bazi individualnih, nezavisnih i ničim ograničenih akcija ekonomskih subjekata.

Podruštvljavanje samoupravne robne proizvodnje u piramidi zajedničkog plana svih subjekata u privredi i van privrede mora da se zasniva na samoupravnim sporazumima i društvenim dogovorima, na dohodovnim odnosima.

Koncentracija i centralizacija proizvodnje i kapitala u savremenom kapitalizmu bazira se na privatnoj svojini i privatnoj svrsi — povećanje privatnog kapitala, što je svojevidan oblik „podruštvljavanja“ kapitalističke privatne robne proizvodnje.

Podruštvljavanje socijalističke robne proizvodnje, na osnovi društvene svojine na sredstvima za proizvodnju i dohotkom, ne ide linijom koncentracije svojine monopolom nad svojinom, nego podruštvljavanjem preko sistema veza i odnosa ekonomskih subjekata u privredi, vezama i odnosima organizacija u privredi i van privrede (u društvenim delatnostima).

Svakako postoje određene protivurečnosti u uspostavljanju samoupravnih veza i odnosa, jer u društvenoj svojini postoje još ostaci privatnosti, koji se izražavaju i kao elementi „privatnosti“ u društvenom dohotku.

Osnovni nosioci samoupravnog planiranja treba da budu organizacije udruženog rada u materijalnoj proizvodnji i njihove šire asocijacije u zajedništvu sa finansijskim asocijacijama. Na ovoj osnovi otežana je granska koncentracija proizvodnje, imajući tu u vidu i postojanje ekonomske i druge samostalnosti društveno-političkih zajednica.

Osnovni nosioci planiranja — organizacije udruženog rada i njihove asocijacije — sistemom veza u reprodukciono zavisnim odnosima čine integracione celine, uzajamno povezane i zavisne, podruštvljavaju robnu proizvodnju, otklanjaju stihiju u međusobnim odnosima i unose više „reda“ u robnoj privredi i na tržištu.

Od širine radijusa reprodukcioni veza ekonomskih subjekata kao i broja tih reprodukcioni celina zavisice stepen podruštvljavanja samoupravne robne privrede, bez otklanjanja pozitivnog delovanja tržišta, jer ne postoji granska monopolska koncentracija proizvodnje.

Sistemom samoupravnih veza, organizacije udruženog rada u privredi s organizacijama van privrede, na određenim teritorijama, stvaraju se zatvoreni krugovi ekonomskog i društvenog razvoja, proizvodnje i zadovoljavanja potreba na određenim teritorijalnim područjima.

Podruštvljavanje samoupravne robne proizvodnje bez državnog planiranja i bez granske koncentracije upravljanja i odlučivanja, koje polazi od osnovne organizacije udruženog rada i njenih veza i odnosa u određenim reprodukcioni celinama, povezivanjem pro-

izvodnje i prometa, povezivanjem i planiranjem u ovim odnosima i zajedno u finansijskim asocijacijama predstavlja poseban oblik podruštvljavanja robne proizvodnje koji nije sličan kapitalističkoj koncentraciji i centralizaciji proizvodnje a isto tako ni državnom podruštvljavanju proizvodnje.

Stepen podruštvljavanja samoupravne robne proizvodnje kao i uspešnost njenog planskog razvitka zavisice od intenziteta samoupravnih veza i njihove veće rasprostranjenosti u celoj privredi.

Rezultati samoupravnih odnosa u reprodukcijom vezama u mnogome će zavisiti i od akcija društveno političkih zajednica merrama ekonomske politike, koje treba da obezbeđuju jednake uslove za sticanje dohotka svim delovima udruženog rada u društvenoj podeli rada, kao i jednaki položaj u raspodeli dohotka za opšte i zajedničke potrebe.

Mada je svaki oblik robne proizvodnje podruštvljavanje proizvodnje, samoupravni oblik robne privrede mora da vodi ka višem stepenu podruštvljavanja — planiranja, ka negaciji u što je moguće većoj meri, prethodnim vezama, stihije i disproporcija u privredi. Podruštvljavanje samoupravne robne proizvodnje treba da se ostvaruje ne negirajući u isto vreme ekonomsko-pravnu samostalnost i materijalnu zainteresovanost proizvođača kao i obezbeđujući bitnu ulogu neposrednim proizvođačima u koncipiranju ekonomskog i društvenog razvoja zemlje.

Pored samoupravnih sporazuma, samoupravno planiranje ostvaruje se i sistemom društvenih dogovora. Društvenim dogovorima obezbeđuje se razvoj određenih proizvoda i grana koji imaju veći značaj za obezbeđivanje ekonomskog razvoja uopšte. Društvenim dogovorima preuzimaju se određene obaveze za stvaranje uslova za razvoj određenih proizvoda i grana.

Sistemom samoupravnih sporazuma i društvenih dogovora ostvaruje se na poseban način podruštvljavanje socijalističke robne proizvodnje koje treba da otklanja tržišnu stihiju bez eliminacije ekonomske slobode ekonomskih subjekata.

Planiranje u samoupravnoj robnoj privredi predstavlja sistem usaglašavanja pojedinačnih i posebnih ekonomskih interesa ne zapostavljajući u krajnjoj konsekvenci opšte i zajedničke interese, odnosno da opšti i zajednički interesi proizilaze iz usaglašenih pojedinačnih i posebnih interesa.

Prof. dr. JOVAN STOJANOVSKI

ON THE SOCIALIZATION OF THE COMMODITY ECONOMY
IN THE SELF-MANAGING SOCIETY

Summary

1. Independence of the private individual producers is conditioned by the social distribution of labour. Private market production is conditioned by many connectednesses — through the market, so that the existence and development of each individual procedure is conditioned through social relations with other producers.

The basic goal of each producer is the exchange value of goods. The exchange value of goods expresses the economic relations among individual producers.

The establishment of social relations among individual producers — through the market, means a stichic realization of social division of labour and the proportionality of the total output subordinated to the exchange value.

Social division of labour in the production of goods is being realized *post festum*, after the used up labour or performed production, being previously quantified on the base of individual decision-makings.

Monopolization of production doesn't influence the production goal, the goal remains the same, the volume of particular exchange value is being modified, but the social division of labour is under the influence of the changed conditions created by the exchange value of particular goods.

2. By making means of production social ownership in socialism, the question for removing indirect establishment of relations among separate producers in the social division of labour was raised. It was considered that the proportions of labour used up in particular goods and kinds of goods would be established by planning directly during the working time.

Accepting this starting point led to negating of the market and production of goods in socialism.

Self-management production of goods is based on social ownership of means of production which serves individual (collective) producers and the associated labour, with these means, to produce for the exchange value — for the market.

The problems of the self-management socialist production of goods come from, first, the character of the social ownership which is material base of the individual producers of goods, second, from the possible system of social ownership on the base of legal-economic individuality of economic subjects. The second contradiction is expressed as a contradiction between the market and the plan.

Solving this contradiction is enabled on two ways. First, through the social plan for the overall economy which would limit and direct the action due to the realization of certain economic objectives. The second way is that social planning must rely to great extent on the possibilities of production

of economic objectives and to evaluate their economic interests enabling them to earn bigger income.

Social ownership of the self-managing production of goods should be realized through the system of previous ties of economic subjects in some determined reproduction totalities, not as a totality of the same but on the base of economic interests of particular organizations in special reproductions totalities.

Self-management planning starts from the self-management agreements of economic subjects based on the economic interests of the existence and development of the participants in the agreement.

Social compacts in the self-management planning refer to the production of some important products and branches, which together with these compacts realize some social, more favourable conditions for their development.

Проф. Д-р ЙОВАН СТОЯНОВСКИ

ОВОБЩЕСТВЛЕНИЕ ТОВАРНОГО ХОЗЯЙСТВА В САМОУПРАВЛЕН- ЧЕСКОМ ОБЩЕСТВЕ

Резюме

Самостоятельность частных, индивидуальных производителей товаров обусловлена общественным распределением труда. Частное производство пред назначеное рынку обусловлено всесторонней связью через рынок так, что существование и развитие каждого индивидуального производителя товара обусловлено общественными связями с другими производителями.

Основная цель каждого производителя товара является меновая стоимость товара. Меновая стоимость выражает экономические отношения между самостоятельными производителями товаров.

Установление общественных связей между самостоятельными производителями товаров на рынке, значит стихийное осуществление общественного разделение труда, пропорционирование совокупного производства подчинённое меновой стоимостью.

Общественное распределение труда в товарном хозяйстве осуществляется post bestum, после затраченного труда, после выполнения производства через заранее квантифицирования его на основе индивидуальных решений.

Монополизация производства не влияет на цель производства, цель остаётся та же, модифицируются величины некоторых меновых стоимостей, а общественное распределение труда находится под влиянием изменённых условий образования меновых стоимостей отдельных товаров.

2. Обобществлением средств производства, при социализме, вызвано отклонение индиректного установления связи между отдельными производителями в общественном распределении труда. Считалось, что пропорция израсходованного труда на отдельные товары и на отдельные виды товаров будет устанавливаться директно в течении рабочего времени.

Принятие этого обстоятельства привело к отрицанию рынка и товарного производства при социализме.

Самоуправное товарное производство базируется на общественной собственности на средства производства, являющиеся в функции индивидуальных (коллективных) производителей, которые объединённым трудом при помощи этих средств производят для меновой стоимости — для рынка.

Проблемы самоуправного социалистического товарного производства возникают, во-первых, из характера общественной собственности, являющейся материальной основой индивидуальных производителей товара; во-вторых, из-за возможной системы обобществления производства на основе юридическо-экономического индивидуалитета экономических субъектов. Второе противоречие является противоречием между рынком и планом.

Решение этих противоречий возможно двумя способами. Первый способ, путём общественных планов для всего хозяйства, которые из-за осуществления определённых целей будет ограничивать и направлять акции экономических субъектов. Второй способ заключается в том, чтобы общественное планирование подпиралось в большей мере на возможности производства экономических субъектов и оценке их экономических интересов в деле повышения дохода.

Обобществление самоуправного товарного хозяйства должно осуществляться с помощью системы предыдущих связей экономических субъектов в определённых воспроизводственных цельностях, но не вместе взятых, а на базе экономических интересов отдельных организаций в особых воспроизводственных целин.

Самоуправное планирование вытекает из самоуправных экономических субъектов, которые основываются на экономические интересы существования и развития самих участников соглашения.

Общественные переговоры в самоуправном планировании относятся на производство некоторых важных товаров и отраслей, для которых, путём этих переговоров, осуществляются определённые общественно-благоприятные условия в деле их развития.